

Жученко А.М.

кандидат економічних наук, докторант
Черкаського державного технологічного університету

Zhuchenko A.M.

PhD in economics, PhD student
Cherkasy State Technological University

УПРАВЛІНСЬКІ АСПЕКТИ СТИМУЛЮВАННЯ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

MANAGERIAL ASPECTS OF PROMOTING SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE REGION

Анотація. У статті розкрито стимулювання стійкого розвитку регіону як функцію менеджменту – мотивацію. Визначено стимулювання соціо-еколого-економічної мезосистеми за допомогою механізму формування мотивації з метою активації соціально-економічного росту регіону. Вдала трансформація провідних теорій мотивації дає змогу зробити концепцію стимулювання стійкого розвитку регіонів, згідно з якою кожна регіональна система характеризується сукупністю потреб, які необхідно задовольняти.

Ключові слова: стійкий розвиток, регіональна система, мотивація, потреби, стимулювання.

Вступ та постановка проблеми. Перш ніж досягти стабільного функціонування регіону, регіональні системи повинні досягнути рівноваги, гармонії, збалансування, стабільності, конкурентоспроможності та безпеки. Заходи щодо досягнення динамічної рівноваги будуть в подальшому визначати низку комплексних ознак. Залишається тільки невизначеним стимулювання соціо-еколого-економічної мезосистеми за допомогою механізму формування мотивації з метою активації соціально-економічного зростання регіону. Мотивація досить часто виникає як усвідомлене прагнення реалізації поставленої мети. У зв'язку з цим постає потреба у детальному визначенні основних характеристик стимулювання регіонального розвитку і функцій менеджменту в даному процесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням проблем теорії управління займаються багато науковців. Так, питання управління економікою регіону розглядають такі вчені, як, зокрема, Г.В. Воронкова, О.В. Гладкий, Є.Г. Карташов, К.М. Леміш, Л.Г. Мельник, Т.І. Шпарага, праці яких мають теоретичну та практичну значимість.

Однак сьогодні проблема створення адаптивної та стійкої системи управління стійким розвитком регіону залишається недостатньо розглянутою з регіональної спільноти. Це визначено як об'єктивними зовнішніми і внутрішніми факторами, так і недоліками в самій системі управління.

Метою роботи є теоретичні аспекти стимулювання як функції менеджменту в контексті стійкого розвитку регіону.

Результати дослідження. Коли йдеться про стимулювання регіональних систем для досягнення рівноваги в короткостроковому періоді і стійкого розвитку в довгостроковому, перш за все під цим розуміється створення внутрішньої мотивації розвитку регіону, тобто активації прагнення регіональної системи досягти стійкого розвитку. Мотивування може виникати під час зовнішнього впливу на внутрішні процеси і явища, які характерні для тих чи інших регіонів. Але мотивація досить часто виникає як прагнення до досягнення поставленої мети.

Ваговими в цьому випадку є поняття «мотивація», а також пов'язані з ним поняття. В широкому розумінні мотивування означає процес спонукання себе та інших до ефективної діяльності і досягнення поставленої мети перед кожним працівником і організацією загалом, а також це різновид управлінської діяльності, яка забезпе-

чує процес спонукання себе та підлеглих робітників до діяльності, спрямованої на виконання мети, особистих цілей і цілей організації [1].

В контексті стійкого регіонального розвитку мотивація буде процесом активізації внутрішніх регіональних спонукань (прагнень), спрямованих на досягнення стійкого розвитку регіону.

Мотивація базується на таких двох категоріях, як потреби і винагорода. Згідно з теорією мотивації потреби бувають первинними (фізіологічними) та вторинними (психологічними). Для регіону потребами будуть основні необхідності в різних сферах життєдіяльності регіональної соціально-економічної системи: економічні, екологічні та соціальні. В межах регіону діють індивідуальні (потреби конкретної особи – індивіду), групові (потреби конкретних груп), колективні (загальні організації, коло бізнесу), особисті (потреби влади). Потреби регіону – це набір інтересів (соціальних, екологічних, економічних) регіональної системи, які спонукують господарюючі суб'єкти до діяльності.

Система потреб суспільства відіграє виключно важливу роль в природокористуванні і залежно від орієнтації відносно об'єктивних законів біосфери визначає ступінь погодження і гармонізації суспільства в природі. Саме зростаючі потреби суспільства все більше суперечать потенціальним можливостям природного середовища. Це виявляється на регіональному рівні: навколишнє середовище регіональних систем виходить зі стану стійкості, віддаляючись від стану екологічної рівноваги регіону. Тому потреби регіону повинні бути чіткими, конкретизованими, реальними та несуперечливими.

Винагорода, згідно з теорією мотивації, – це те, що людина вважає цінним для себе або все те, що може спонукати людину до дій. Винагороди бувають внутрішніми (власна праця, зміст трудового процесу тощо) та зовнішніми (заробітна плата, просування по службовій ієрархії тощо). Це стосується класичної теорії мотивації. В контексті регіонального стійкого розвитку нагородою буде отримання соціальних, економічних і екологічних благ для суб'єктів господарювання регіону.

Інтереси регіону формуються його потребами, і навпаки. Коли інтерес є домінуючим і спонукає до дій, він стає потребою регіону. Виходячи з позиції філософії, можна сказати, що інтерес – це «власне людині відно-

шення, що виражає позитивний або негативний напрям активності, діяльності, використання або створення шляхів, засобів, способів, норм, соціальних інститутів, здібних задовольняти людські потреби» [2, с. 460].

Визначена потреба може бути задоволена різними способами, засобами. Необхідно пам'ятати, що інтерес регіону – це інтерес господарюючих структур, які діють в регіоні, а також інтерес його керівництва. Таке розуміння інтересу дає змогу розглядати регіон з різних позицій і здійснює дію на нього заради досягнення стійкого розвитку. На інтерес діють стимули та мотиви. В контексті стійкого розвитку мотив є внутрішнім каталізатором (та імпульсом) діяльності господарюючої структури. Мотив регіону передбачає бажання, що впливає на внутрішні можливості регіональної системи для досягнення стійкого розвитку регіону. Мотив відрізняється від стимулу, хоча природа їх виникнення спільна, оскільки вони виходять з причин.

На нашу думку, стимул виступає зовнішнім каталізатором розвитку регіональної системи, спрямованим на досягнення динамічної рівноваги регіону, а потім і його стійкого розвитку. Регіональна система не може існувати без стимулів розвитку, вона залежить від них. Особливо ця залежність посилюється на етапі погіршення ситуації в одній або одночасно декількох сферах життєдіяльності. Стимули в цьому випадку будуть мати як матеріальну форму (безпосередній прямий фінансовий вплив через інвестиції), так і нематеріальну форму (опосередкований непрямий вплив через дозвіл і згоду). Стимули регіонального розвитку, на відміну від мотивів, є свідомими, цілеспрямованими конкретними заходами, які спонукають до дії. Дія стимулів пов'язана не тільки з прямим впливом на діяльність господарюючих структур регіону, але й з демонстрацією конкретного втілення. Іншими словами, стимули впливають на систему потреб, вимагаючи результату з високою ефективністю. Таким чином, стимул регіону передбачає зовнішній вплив на регіональну систему для досягнення стійкого розвитку регіону. Крім того, стимулювання стійкого розвитку буде означати процес активізації спонукань державних та регіональних органів влади, спрямованих на досягнення стійкого розвитку.

Взаємозв'язок основних понять стимулювання стійкого розвитку регіону буде складатися в такому. Потреби й інтереси регіону визначаються на основі аналізу й оцінки стану стійкого розвитку регіону. Потреба – це необхідність досягти бажаного стану, зокрема стійкого розвитку регіону. Рушійною силою в досягненні такого стану регіону є застосування стимулів та мотиву через спонукання інтересів. Мотивація стійкого розвитку регіону – це процес створення умов для соціо-еколого-економічної діяльності господарюючих структур та їх спонукань на предмет гармонізації соціальної, економічної та екологічної складових регіону, а також їх рівновага з метою активізації потенційних можливостей регіону безпечно функціонувати, нарощуючи його конкурентні переваги, застосовуючи стимули і мотивацію. Дія стимулів і мотивів спрямована на суб'єкти й об'єкти регіону. Суб'єктами є регіональні органи влади, а об'єктами – процес соціо-еколого-економічної діяльності господарюючих структур в регіоні. Активація діяльності суб'єктів регіону в напрямі досягнення цілей повинна реалізовуватися через систему стимулювання стійкого розвитку регіону. Об'єкти господарювання під дією стимулів і мотивів повинні вибирати такі напрями своєї діяльності, які будуть спрямовані на досягнення стійкого розвитку регіону.

Звертаємо увагу на зміст теорії мотивації Д. Макгрегора, яка розкриває основні потреби в регіональній системі, тобто на запитання, чому необхідно проводити стимулювання. Теорія потреб Д. Макгрегора складається з

двох теорій: теорія “Х” передбачає, що робітники схильні уникати праці і відповідальності, тому для їх стимулювання необхідно використовувати контроль і погрози; теорія “У” стверджує, що за певних умов люди прагнуть до відповідальності і виконання роботи [3, с. 35]. Д. Макгрегор стверджує, що працівники більш схильні до положення теорії “У”, але організаційні умови підштовхують їх до вибору поведінки, описаної в теорії “Х”.

Регіональний аспект цієї теорії буде виявлятися в такому. Теорія “Х” розуміється під таким кутом зору: господарюючі структури регіональної соціо-еколого-економічної системи по-різному будуть уникати самостійно задовольняти ті чи інші потреби, тому необхідно стимулювати їх до реалізації тих потреб різними методами, а саме від підтримки до покарання; уникання досягнення конкретних потреб (соціальних, економічних або екологічних) пояснюється їх розбіжністю між собою. А теорія “У” буде означати, що господарюючі структури регіону прагнуть брати на себе відповідальність за задоволення конкретних потреб (соціального, економічного й екологічного змісту) для того, щоб досягти у майбутньому стійкого розвитку регіону. Тобто в теорії “Х” присутній стимулюючий, в теорії “У” – мотивуючий механізм досягнення стійкого розвитку регіону. Підсумовуючи цю теорію, можна помітити, що регіон важко заставити (через покарання, тобто штрафи, податки) досягти стійкого розвитку, проте на нього можна впливати таким чином, щоб активувати власні потенціальні можливості до розвитку, тобто створити мотивацію до стійкого розвитку регіону.

Безумовно, зміст теорії мотивації є важливим в розумінні необхідності стимулювання стійкого розвитку регіону через визначення ієрархії потреб регіону. Але найбільше підходять для мотивації регіонального стимулювання процесуальні теорії мотивації, які відповідають на запитання, яким чином необхідно стимулювати стійкий розвиток регіону.

Розглянемо детально мотиваційну теорію В. Врума, яка «заснована на очікуванні конкретної події» [3, с. 28]. Людина, згідно з цим вченням, спрямовує своє зусилля на досягнення якої-небудь мети тією мірою, якою оцінює вірогідність нагороди за неї. Інтерпретація теорії очікування з позиції стимулювання стійкого розвитку регіону буде мати такий вигляд. На регіональну систему впливають через систему стимулів (витрачених зусиль), що зумовлює досягнення відповідного результату (збільшення валового регіонального продукту, збереження і відновлення навколишнього середовища, забезпечення соціальної справедливості), отже, результатом буде досягнення стійкого розвитку регіональної соціо-еколого-економічної системи.

Досить схожою в цьому плані є теорія справедливості С. Адамса, який стверджує: «Робітники підприємства порівнюють свої нагороди з затраченими силами і з винагородами інших робітників, які виконують аналогічну працю» [4, с. 37]. Регіональний контекст цієї теорії з позиції стимулювання стійкого розвитку регіону передбачає, що необхідно за всіма регіонами створювати рівні умови відносно досягнень стійкого розвитку. Проте для досягнень стійкого розвитку необхідно використовувати різні підходи, методи та інструменти; використання складових механізму стимулювання стійкого розвитку регіону повинно бути справедливим для всіх регіонів, а точніше, для всіх господарюючих структур регіонів. Стимулюючі заходи повинні проводити державні органи влади. Зміст теорії буде таким: на регіональному рівні систему А за станом системи К заохочують набором стимулів Х, що обумовило стійкий розвиток О. Відповідно, на регіональному рівні систему В за станом системи L заохотили через набір стимулів Y, які

більш всього підходять для даного регіону, що обумовило стійкий розвиток О. Також набір стимулів Y може використовуватися для регіонів А за станом L. Якщо обидва регіони знаходяться в одному стані K, а до них застосовуються різні набори стимулів, один з яких викликає стійкий розвиток регіону, а інший – ні, то це викликає незадоволення всередині регіональної системи діями тих органів влади, які провадили стимулюючий вплив на регіональну систему. Водночас на різні регіональні соціо-еколого-економічні системи неможливо впливати одним набором стимулів, адже кожний регіон має свої характеристики, і, відповідно, для нього прийнятний свій розвиток. Проте «правила гри» повинні бути однаковими для регіонів з однаковими характеристиками системи, тобто державна регіональна політика стимулювання стійкого розвитку повинна бути прозорою, справедливою і зрозумілою для всіх регіональних соціо-еколого-економічних систем. Таким чином, на регіональну соціо-еколого-економічну систему необхідно впливати ефективними і відповідними стимулюючими заходами для того, щоб досягти стійкого розвитку регіону.

Згідно з теорією партисипативного управління для того, щоб стимулювати стійкий розвиток регіону (здійснювати стимулюючу політику), необхідно залучати до прийняття рішень на регіональному рівні не тільки органи влади (регіональні та центральні), але й профсоюзи, громадські організації, науково-дослідні установи тощо. Саме вони дають змогу розкрити актуальні проблеми і активно на них реагувати (мінімізувати), що матиме позитивний вплив на соціо-еколого-економічний розвиток регіону. Важливий вплив на розвиток регіону мають міжнародні установи економічного, соціального і природоохоронного напрямів. Безпосередня участь представників регіону в процесі управління регіональним розвитком збільшує його конкурентні переваги, сприяє створенню своєрідного синергетичного ефекту. Це пояснюється тим, що об'єднання зусиль учасників стимулювання стійкого розвитку регіону примножує потенціал регіональної соціо-еколого-економічної системи, дає змогу скоріше досягти стійкого розвитку регіону.

Матеріальні стимули, які можуть використовуватися в політиці стимулювання стійкого розвитку регіону, мають переважно економічний характер. Зрозуміло, що на економічну складову найбільш ефективний вплив матимуть економічні заходи, зокрема влиття інвестицій, зміна податкових ставок. На соціальну й екологічну складові можна впливати через економічні стимули. Так, зберегти навколишнє середовище від руйнування, перш за все можна через вкладення в екологозберігаючі технології. Щоб підвищити якість життя населення, тобто покращити стан справ соціальної складової, необхідно проводити економічне стимулювання. Можна стверджувати, що матеріальні стимули, які використовуються для активізації внутрішнього потенціалу, є економічними стимулами.

Але не тільки економічні стимули доречні для можливості впливу на регіональну соціо-еколого-економічну систему. Досить ефективним є використання організаційних і психологічних стимулів. Крім того, для ефективного матеріального стимулювання регіону потрібно сформулювати систему тих же матеріальних стимулів. Для цього необхідно:

1) встановити конкретні цілі матеріального стимулювання регіону (за напрямом стимулювання: економічне, соціальне й екологічне);

2) визначити ресурсне забезпечення матеріальних стимулів регіону (основні інструменти стимулювання, їх комбінування і пропорція);

3) побудувати взаємозв'язок між економічними й організаційними стимулами для впливу на регіон (система практичної реалізації залучення засобів в регіон);

4) побудувати взаємозв'язок між економічними і психологічними стимулами для впливу на регіон (реклама, пропаганда, агітація для створення сприятливого іміджу регіону).

Таким чином, формування системи матеріальних стимулів регіону на предмет досягнення стійкого розвитку буде означати застосування цілеспрямованої системи стимулюючих дій.

На основі розглянутих мотиваційних теорій запропоновано власну теорію стійкого регіонального розвитку. Та необхідно насамперед з'ясувати, для чого потрібно проводити стимулювання.

Перш за все стимулювання стійкого розвитку регіональної системи проводиться для того, щоб задовольняти потреби господарюючих структур регіону в соціальній, економічній і екологічній сферах. Це досягається через ланцюг «потреби регіону – результат регіону». Результат – це остання ланка в ланцюгу, проте досягти його надзвичайно тяжко. Діяльність суб'єктів носить поведінковий характер. Так, наприклад, держава усвідомлює стимулювання, використовує раніше відомі і вводять нові, не менш перспективні методи і форми стимулювання. Діяльність всіх суб'єктів стимулювання регіону дає синергетичний ефект, адже всі зусилля, спрямовані на покращення стану регіону, дають більший результат. Повноцінна діяльність регіонального суб'єкта можлива під впливом стимулів і мотивів, які витікають з інтересів. Загальна ціль регіонального розвитку спрямована на задоволення потреб регіону (соціо-еколого-економічних) через активну діяльність регіональних суб'єктів під впливом стимулюючих і мотивуючих каталізаторів.

Необхідно підкреслити, що вплив на регіон в процесі реалізації його потреб може проходити за відповідних умов:

1) необхідно поставити регіони в різне положення для досягнення стійкого розвитку, але для цього необхідно використовувати справедливі для всіх різні підходи, методи та інструменти (згідно з теорією справедливості), тобто ефективну регіональну політику стимулювання стійкого розвитку;

2) в процесі стимулювання регіону повинні використовуватися різні форми стимулювання (згідно з теорією мотивації матеріального стимулювання праці);

3) в регіоні існують три базові групи потреб, а саме соціальні, економічні, екологічні, і кожний з цих рівнів повинен бути максимально задоволений.

В цьому полягає сутність теорії стимулювання стійкого розвитку регіонів. Розглянемо детально кожну групу.

Економічна сфера розвитку регіональних систем за основу бере задоволення економічних потреб. Під впливом економічної потреби, наприклад, браку фінансових ресурсів в регіоні, формується відповідний економічний інтерес, тобто спосіб, інструмент, метод для задоволення потреб. Інтерес породжує як внутрішнє бажання задовольнити економічну потребу всередині регіональної системи (економічний мотив), так і зовнішні (економічні стимули). Під дією стимулювання і мотивації здійснюється активна діяльність суб'єктів регіональної системи щодо досягнення конкретної мети. Проте активну діяльність не так легко проводити, оскільки на шляху досягнення виникають різні перешкоди, а саме внутрішні та зовнішні. Тому іноді доводиться чекати впровадження активних дій щодо досягнення економічної мети (надходження коштів).

Коли економічна складова мета досягнута, автоматично система спрацьовує на виникнення нової потреби, спрямованої на якісне і кількісне покращення параметрів регіональної системи. Аналогічна система існує в соціальній сфері (соціальна потреба, соціальний інтерес, соціальна мета) і екологічній сфері (екологічна потреба, екологічний інтерес, екологічна мета).

В кожній сфері формується відповідний набір цілей. Наприклад, в соціальній сфері формується набір соціальних цілей, в екологічній сфері формується набір екологічних цілей. Комплекс цілей спрямований на досягнення стратегічної мети – створення стійкої регіональної соціо-еколого-економічної системи.

Функціонування цієї регіональної системи можливо за умови досягнення її оптимального статусу. Досягнення оптимального варіанта стійкого регіонального розвитку означає, що всі інші системи функціонують гармонійно, збалансовано, стабільно, мають конкурентні переваги, в них впроваджують інноваційні технології, забезпечується безпека, для них характерна рівновага між соціальною, економічною і екологічною сферою без домінування або шкоди. Якщо регіональній системі буде забезпечено такий стан, то досягнення стійкого розвитку – реальна перспектива.

Висновки. Підводячи підсумки, можна зробити висновок про те, що механізм стимулювання стійкого розвитку регіонів слід розуміти перш за все через призму теорії мотивації. Вдала трансформація провідних теорій мотивації дає змогу зробити концепцію стимулювання стійкого розвитку регіонів, згідно з якою кожна регіональна система характеризується сукупністю потреб, які необхідно задовольняти. При цьому задоволення цих потреб можливе лише тоді, коли на систему впливають стимулюючі дії, щоб створити мотивацію для активації внутрішніх потенціальних можливостей і досягнення системою стану динамічної рівноваги на принципах рівноваги, гармонії, збалансованості, стабільності, конкурентоспроможності і безпеки.

Для того щоб визначитися з дієвістю теорії стимулювання стійкого розвитку регіону на практиці, необхідно спочатку визначити стан регіональних систем.

Список використаних джерел:

1. Леміш К.М. Визначення змісту та принципів регіонального менеджменту / К.М. Леміш // Національна бібліотека ім. В.І. Вернадського [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Dtr_ep/2011_3/files/EC311_11.pdf
2. Філософський енциклопедичний словник: енциклопедія / головн. ред. В.І. Шинкарук. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.
3. Управління людськими ресурсами: філософські засади : [навчальний посібник] / [В.Г. Воронкова, А.Г. Беліченко, О.М. Попов та ін.] ; за ред. В.Г. Воронкової. – К. : ВД «Професіонал», 2006. – 576 с.
4. Гладкий О.В. Основні закономірності та принципи менеджменту регіонального розвитку / О.В. Гладкий // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. – Р. П. Економічна та соціальна географія. – 2010. – № 15. – С. 36–43.
5. Дегтярьова І.В. Конкурентоспроможність регіону: стратегічні пріоритети та механізми державного управління : [монографія] / І.В. Дегтярьова. – К. : НАДУ, 2012. – 368 с.
6. Карташов Є.Г. Концептуальні засади державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем / Є.Г. Карташов // Економіка та держава. – 2013. – № 11. – С. 100–103.
7. До питання про інтегроване управління сталим розвитком регіону / [Л.Г. Мельник, С.О. Самаль, О.В. Шкарупа] // Механізм регулювання економіки. – 2013. – № 4. – С. 27–41.
8. Файоль А. Общее и промышленное управление / А. Файоль ; пер. на рус. Б.В. Бабина-Кореня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ime-link.ru/sections/download.php?id=1548
9. Шпарага Т.І. Сучасні наукові концепції регіональної політики та менеджменту в Україні в контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів / Т.І. Шпарага, О.В. Гладкий // Освіта, менеджмент і бізнес: світовий вимір. – 2011. – № 2. – С. 56–63. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Omib/2011_2/stat_11.pdf
10. Giancarlo N. Regional management: underfollowed and undervalued / N. Giancarlo // Seeking Alpha. Read. Decide. Invest [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://seekingalpha.com/article/1238241-regionalmanagement-underfollowed-and-undervalued>

Аннотация. В статье раскрыто стимулирование устойчивого развития региона как функцию менеджмента – мотивацию. Определено стимулирование социо-эколого-экономической мезосистемы с помощью механизма формирования мотивации с целью активации социально-экономического роста региона. Удачная трансформация ведущих теорий мотивации позволяет сделать концепцию стимулирования устойчивого развития регионов, согласно которой каждая региональная система характеризуется совокупностью потребностей, которые необходимо удовлетворять.

Ключевые слова: устойчивое развитие, региональная система, мотивация, потребности, стимулирование.

Summary. In the article promote the sustainable development of the region as a function of management motivation. Determined stimulation of socio-ecological-economic mesentery through the mechanism of formation of motivation to enable socio-economic region. Successful transformation of the leading theories of motivation allows you to make the concept of stimulation of sustainable development of the regions, whereby each regional system is characterized by a set of needs that must be met.

Key words: sustainable development, regional system, motivation, needs, incentives.